

# SOSYAL BİLGİLER 5

## ÜNİTE 3

### İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER

Zeki DOĞAN

Sosyal Bilgiler Öğretmeni

[sosyalciniz.wordpress.com](http://sosyalciniz.wordpress.com)

## HARİTANIN DİLİ

İnsanlar üzerinde yaşadıkları yeryüzünü merak etmişler ve yeryüzünden daha iyi yararlanmak için onu kağıt üzerine aktarmak istemişlerdir. Bu durum **haritaların** ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Ancak geniş alanların kâğıt üzerine aktarılması zor olduğundan, yeryüzünü küçültürük kağıda aktarma yoluna gitmişlerdir. Bunu da **ölçek** sayesinde başarabilmişlerdir.

**Harita:** Yeryüzünün tamamının ya da bir bölümünün, kuşbakışı görünüşünün, belli bir ölçeğe göre küçültülerek kâğıt üzerine aktarılmasına harita denir.

### ➤ Bir çizimin harita olabilmesi için;

- Kuşbakışı çizilmiş olması,
- Ölçek kullanılması ve
- Düzlem üzerine aktarılması gerekir.

➤ Ölçek kullanılmayan kabataslak çizimlere **kroki** denir.

**Ölçek:** Haritalarda kullanılan küçültme oranına ölçek denir. Yani yeryüzündeki gerçek alanın kâğıt üzerine aktarılırken ne kadar küçültüldüğüdür.

- Ölçekler, gösterme biçimlerine göre kesir ölçek ve çizgi ölçek olarak ikiye ayrılır.
- Haritaların nasıl çizildiği kadar ne amaçla çizildiği de önemlidir. Çünkü haritaların da bir dili vardır ve haritalara bakarak çeşitli konular hakkında bilgi ediniriz.

### Örneğin;

- Yer şekillerinin gösterildiği haritalara **fiziki haritalar**,
- İl ya da ülke sınırlarının gösterildiği haritalara **siyasi haritalar**,
- Ekonomik etkinliklerin gösterildiği haritalara da genel olarak **beşerî ve ekonomik haritalar** denir.

## YER ŞEKİLLERİNİ TANIYALIM

**Dağ:** Çevresine göre yüksekte kalan yer şeklidir.

- Bulunduğu yerde tek başına olanlara **tek dağ**, birbiri ardınca sıralananlara **sıradağ** denir. Erciyes Dağı tek dağdır. Toros Dağları birçok dağın birbiriyle bağlanmış olduğu sıradağlardır.
- Fiziki haritalarda dağlar **kahverengi renk** ile gösterilir.

**Plato:** Akarsular tarafından derince yarılmış ve çevresine göre yüksekte kalmış geniş düzlüklerdir.

- İç Anadolu'daki Obruk Platosu, Doğu Anadolu'daki Erzurum-Kars Platosu gibi.
- Fiziki haritalarda platolar **sarı** renkle gösterilir.

**Ova:** Çevresine göre alçakta kalmış düzlüklerdir.

- Kıyı ovalar alçak olduğu için **yeşil** renkle, iç kesimlerdeki ovalar biraz da yüksek olduğu için **sarı** renkle gösterilirler.

**Vadi:** Bir akarsuyun, yatağını yüzeye doğru aşındırarak oluşturduğu V biçimindeki yeryüzü şeklidir.

- İç Anadolu Bölgesindeki İhlara Vadisi gibi.

**Akarsu:** Yağmur, eriyen kar suları ya da kaynak suyuyla beslenen; belirli bir yatak boyunca sürekli veya zaman zaman akan sudur. Kızılırmak, Yeşilirmak gibi

**Göl:** Karalar içindeki çukurluklarda biriken durgun su kütleleridir. Tuz Gölü, Van Gölü gibi

**Tepe:** Yüksekliği 500 metreyi geçmeyen yükseltilerdir.

**Körfez:** Denizin karaya doğru giren büyük ve geniş girentilerine denir. İskenderun Körfezi, Antalya Körfezi gibi

**Koy:** Denizin karaya doğru giren küçük ve dar girentilerine denir. Bademli Koyu gibi

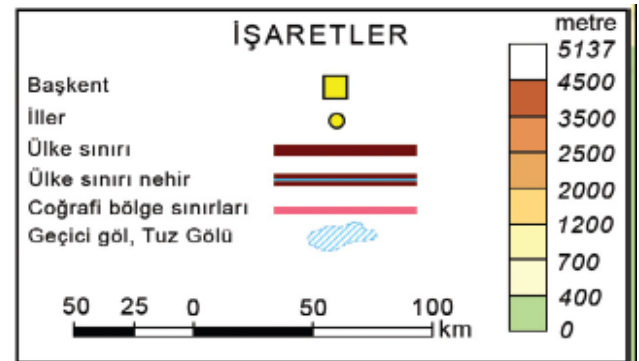
**Ada:** Dört tarafı suyla çevrili olan kara parçasıdır. Kıbrıs adası gibi

**Yarımada:** Üç tarafı surlarla çevrili olan kara parçasıdır. Datça Yarımadası gibi

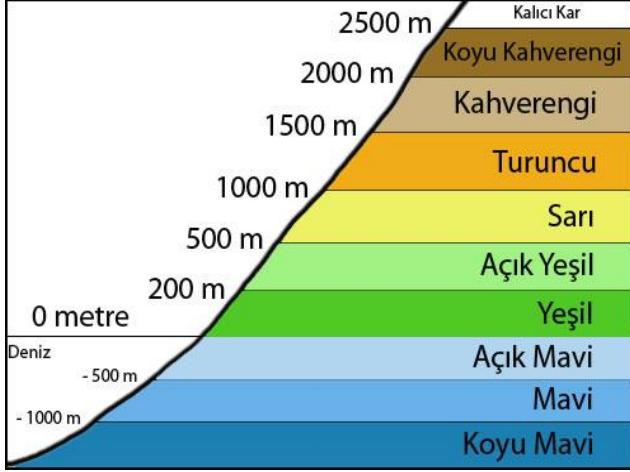
**Delta:** Bir ırmağın denize yaklaştığı yerde çatallanarak oluşturduğu üçgen biçimindeki birikintilerdir. Çukurova bir delta ovasıdır.

- Fiziki haritalarda renkler yükselteleri ifade eder. Fiziki bir haritada kullanılan her rengin bir anlamı vardır.
- Fiziki haritalarda kullanılan renklerin hangi yükselteleri ve derinlikleri ifade ettiği, haritanın bir kenarında harita işaretleri **lejant** bölümünde gösterilir.

**Lejant:** Haritada kullanılan işaretlerin ve anlamlarının gösterildiği tabloya lejant denir.



- **Haritada** denizler, göller ve akarsular **mavi** ve tonlarıyla gösterilir.
- **Karalarda:**
  - Yükseltisi az olan yerler (0-500 metre) ovalar **yeşil** tonlarıyla,
  - Yükseltisi biraz yüksek olan yerler (500-1000 metre) yaylalar **sarı** renkle,
  - Yükseltisi orta derecede yüksek olan yerler (1000-1500 metre) **açık kahverengi** ile,
  - Yükseltisi çok fazla olan yerler, yüksek dağlar ise (1500 ve yukarı) **koyu kahverengi** ile gösterilir.



Fiziki haritalarda kullanılan renkler ve ifade ettiği yükseltiler

### Bilgi 1:

- ✓ **Dünyanın her yerinde deniz aynı seviyededir.** Sıfır (0) metredir.
- ✓ Ovalar ve özellikle delta ovaları **tarıma** elverişliken, platolar daha çok **hayvancılığa** elverişlidir.
- ✓ Ege Bölgesi'nde **kıyılar girintili çıkıntılı olduğundan** bölgede çok sayıda koy, körfez, burun, ada, yarımada bulunmaktadır.

### Bilgi 2:

#### Ülkemizin fiziki haritasına baktığımızda

- Ortalama yükseltinin oldukça fazla olduğunu (1132 m)
- Ülkemizin yükseltisinin batıdan doğuya doğru arttığını,
- Özellikle iç bölgelerde düzlüklerin geniş yer kapladığını ve iç bölgelerdeki ovaların yükseltilerinin de fazla olduğunu,
- Ülkemizin sıradağları doğu-batı yönünde uzandığından, dağların Akdeniz ve Karadeniz Bölgesi'nde denize **paralel** olarak uzandığını, Ege'de denize **dik** olarak uzandığını görürüz.

## İKLİMİN İNSAN FAALİYETLERİNE ETKİSİ

**İklim:** Bir yerde görülen hava olaylarının (sıcaklık ve yağış) uzun yıllar boyunca gösterdiği ortalama durumdur. İklim uzun süreli hava olaylarının ortalamasıdır.

✚ "Akdeniz bölgesinde yaz mevsimi sıcak ve kurak geçer" dediğimizde iklimsel bir durumu ifade etmiş oluruz.

**Klimatoloji:** Yeryüzünde görülen iklim tiplerini, iklimlerin özelliklerini ve insan yaşamına etkilerini inceleyen bilim dalına klimatoloji (iklim bilimi) adı verilir. Bu alanda çalışan uzmanlar ise **klimatolog** (iklim bilimci) olarak adlandırılır.

**Hava Durumu:** Bir yerde görülen hava olaylarında kısa süreli meydana gelen değişikliklerdir. Hava durumu kısa süreli hava olaylarını yansıtır.

✚ "Bugün yağış bekleniyor. Hafta sonu soğuk geçecek" dediğimizde hava durumunu belirtmiş oluruz.

### ➤ Yurdumuzda çeşitli iklimler görülmektedir.

- ✓ Bunda;
- ✓ Ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olması,
- ✓ Ülkemizin ılıman iklim kuşağında olması,
- ✓ Yükseltisinin batıdan doğuya artması
- ✓ Yeryüzü şekillerinin farklı olması gibi faktörler etkili olmuştur.

### ➤ İklim, yaşamımızı belirleyen önemli bir etkidir.

- ✓ Çünkü iklim;
- ✓ **Tarım ürünü çeşitliliğini,**
- ✓ Doğal bitki örtüsünü,
- ✓ **Hayvancılık faaliyetlerini**
- ✓ İnsanların ten(deri) renklerini,
- ✓ **İnsanların yemek kültürünü,**
- ✓ Su kaynaklarının azlığını ve çokluğunu,
- ✓ **Ekonomik faaliyetleri**
- ✓ Evlerin şekillerini ve ev yapım malzemelerini,
- ✓ **Yerleşmeyi ve nüfusun dağılımını,**
- ✓ Turizm etkinliklerini vb. etkiler.

✚ **İklim, insan hayatını etkiler.** Giyinme biçimini, ısınma şeklini, konutlarda kullanılan malzemeyi, yemek kültürünü vb. etkiler.

✚ **İklim, bitki örtüsünü etkiler.** Yağışların ve nemliliğin fazla olduğu kıyı bölgelerde ormanlar, yaz kuraklığının etkili olduğu iç bölgelerde bozkırlar, yükseltinin arttığı dağların üst kısımlarında ise çayırılar görülür.

✚ **İklim, ekonomik faaliyetleri etkiler.**

Tarıma elverişli ovalarda tarım, kıyılarda balıkçılık, dağlık alanlarda hayvancılık yapılır. Yaz mevsiminin uzun geçtiği yerlerde yaz turizmi, karın çok yağdığı yerlerde kış turizmi gelişmiştir.

## ÜLKEMİZDE GÖRÜLEN İKLİMLER

Ülkemizde üç iklim tipi görülmektedir. Bunlar Karasal iklim, Akdeniz iklimi ve Karadeniz iklimidir.

### KARASAL İKLİM:

- Ülkemizde **en yaygın görülen iklim çeşididir.**
- **Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı geçer.**
- Yağışlar **en çok ilkbaharda**, en az ise yaz aylarında görülür.
- **Bitki örtüsü**, ilkbahar yağışlarıyla yeşeren yazın ise sıcaklıktan dolayı kuruyan otlardan oluşan **bozkırlar**dır.
- Karasal iklim **Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu** bölgeleri ile Marmara'nın iç kesimlerinde etkili olmaktadır
- Karasal iklimin görüldüğü yerlerde **buğday, arpa, çavdar, mercimek, nohut, şekerpancarı, elma, üzüm, haşhaş** gibi tarım ürünleri yetiştirilir.

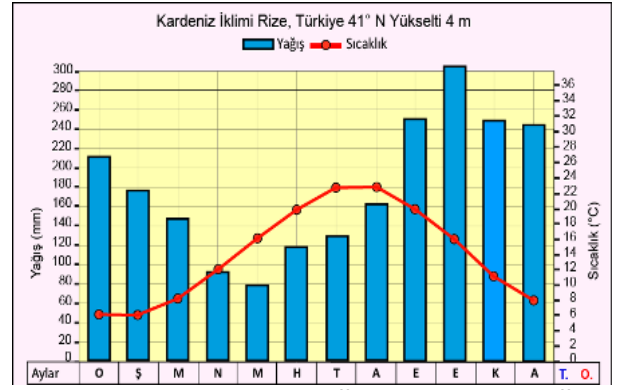


### Bilgi 3:

- Marmara bölgesinde hem Akdeniz, hem Karadeniz, hem de karasal iklim görüldüğü için, bu iklim tipine **geçiş iklimi** veya **Marmara iklimi** de denir.
- Üç iklim türünün görüldüğü geçiş ikliminin en belirgin özelliği **iklim çeşitliliğinin hem bitki örtüsünde hem de tarım ürünlerinde çeşitliliğe sebep olmasıdır.**

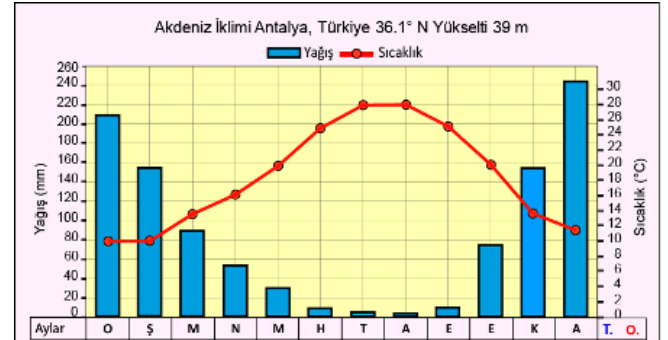
### KARADENİZ İKLİMİ:

- **Yazları serin, kışları ılık, her mevsim yağışlı** geçer.
- Her mevsim yağışlı olmakla birlikte, yağışlar **en çok sonbaharda en az ilkbaharda** görülür.
- Yağışlar fazla olduğu için **bitki örtüsü orman**dır.
- Karadeniz kıyıları ve Marmara'nın kuzey kesimlerinde görülür.
- Her mevsim bol yağış ve ılıman bir iklim isteyen **çay, fındık, mısır** ve **kivi** gibi tarım ürünleri yetiştirilir.



### AKDENİZ İKLİMİ:

- **Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlıdır.**
- **En fazla yağışı kışın**, en az yağışı yazın alır.
- Bitki örtüsü **maki**dir. Makiler, yaz kuraklığına dayanıklı olan ve bütün yıl yeşil kalabilen çalı ve kısa boylu ağaçlardır.
- **Akdeniz ve Ege kıyılarıyla, Marmara Bölgesi'nin güney kısmında** ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında görülür.
- Yetiştirilen tarım ürünleri; **turuncgiller (limon, portakal, greyfurt), muz, zeytin, susam, pamuk, üzüm, incir, tütün vb.**
- Don olaylarına ve kar yağışlarına çok az rastlanır. Güneşlenme süresi fazladır.
- **Seracılık** yaygın olarak yapılır. Nedeni; güneşli gün sayısının fazla olması ve **kışların ılık geçmesidir.**



### YAŞANACAK YERLER

- Bir yerin, yerleşim yeri olarak seçilmesi **fiziki ve beşeri faktörlere** bağlıdır. Çünkü insanlar yerleşim yeri olarak, ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilecekleri alanları seçerler.
- **Toprağın verimli, iklimin elverişli olduğu, sanayi ve ticaretin geliştiği alanlar** yoğun nüfuslanmışken; **yükseltinin fazla, iklim şartlarının elverişsiz ve ekonomik faaliyetlerin gelişmediği alanlar** az nüfuslanmıştıdır.

## NÜFUS DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

### DOĞAL FAKTÖRLER

**İKLİM:** İklimin ılıman (ılık) olduğu yerlerde nüfus yoğundur. Ülkemizde denizin ılıman etkisinden dolayı nüfusun büyük kısmı Marmara, Ege, Karadeniz, Akdeniz kıyılarında toplanmıştır. Kışların sert ve uzun, yağışın az, karasal iklim şartlarının görüldüğü yerlerde ise nüfus azdır (tenhadır). Örneğin; İstanbul, İzmir ve Antalya'da iklim koşulları uygun olduğu için nüfus buralarda daha fazladır. Hakkâri, Kars, Tunceli gibi illerde ise nüfus, iklime bağlı olarak daha azdır.

**YER ŞEKİLLERİ:** Ülkemizde dağlık ve engebeli alanlarda nüfus yoğunluğu seyrek, ovalarda ve tarıma uygun alanlarda nüfus yoğundur. Örneğin; düz bir alana sahip olan Adana, Konya ve Bursa gibi illerimizin nüfusu fazladır. Yeryüzü şekillerinin engebeli olduğu Muş ve Artvin gibi illerimizin nüfusu azdır.

**Yıldız Dağları Bölümü, Taşeli Platosu, Biga Yarımadası, Teke Yarımadası, Hakkâri Bölümü, Mentеше Yöresi** gibi yerler ülkemizde yer şekillerinden dolayı nüfusun az olduğu alanlardandır.

**TOPRAK ÖZELLİKLERİ:** Toprakların verimli olduğu alanlar (**Çukurova, Gediz, B. Menderes, Bafra, Çarşamba ovaları**) yoğun nüfuslanmışken, Akdeniz kıyısındaki Teke ve Taşeli Platoları arazi yapısı, Tuz Gölü çevresi ise toprakları çorak ve verimsiz olduğu için az nüfuslanmıştır.

**SU KAYNAKLARI:** Su insanlar için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Bu nedenle hem içme hem de tarım ve sanayide kullanılması nedeniyle ülkemizde birçok yerleşim yeri su kaynaklarının kenarında kurulmuştur.

**BİTKİ ÖRTÜSÜ:** Ormanların gür olduğu yerlerde yerleşme az görülür. Örneğin Trabzon, Rize ve Giresun'un dağlık kesimlerinde nüfusun seyrek olmasında etkili olan faktörlerden biri de ormanların fazlalığıdır. Ormanlık alanlarda insanların bir yerden başka bir yere ulaşımı, tarımsal faaliyetler yapması, konut inşa etmesi daha zordur.

### BEŞERİ FAKTÖRLER

**SANAYİ:** Sanayinin geliştiği yerlerde fabrikalar çoktur. Fabrikalar insanlara iş olanakları sağlar. Dolayısıyla sanayinin geliştiği yerler aynı zamanda nüfusun da fazla olduğu alanlardır. Çünkü sanayinin geliştiği yerler çok göç alır. Bu da nüfusun artmasına neden olur.

**Ülkemize sanayiye bağlı olarak nüfusun yoğun olduğu yerler:** Çatalca–Kocaeli Bölümü,

Bursa çevresi, İzmir, Zonguldak, Eskişehir-Ankara, Çukurova-Adana, İskenderun

**TARIM:** Tarımsal faaliyetlerin geliştiği ve yoğun olarak yapıldığı yerlerde nüfus fazladır. Ülkemizde tarım daha çok ovalarda yapılır.

**Kıyı ovaları:** Bafra ovası, Çarşamba ovası, Gediz ovası, Çukurova

**İç ovalar:** Konya ovası, Harran ovası, Adapazarı ovası, Bursa ovası gibi.

**TURİZM:** Turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu yerlerde yerleşme ve nüfus fazladır. Ülkemizde Ege ve Akdeniz kıyılarındaki merkezlerde nüfusun yoğun olmasının bir nedeni de turizm faaliyetleridir.

**ULAŞIM:** Ülkemizde, yer şekillerine bağlı olarak ulaşımın kolay sağlandığı ve yolların kavşağında bulunan yerler sık nüfuslanmışken, ulaşımın zor sağlandığı yerler az nüfuslanmıştır.

**İstanbul, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Ankara, Gaziantep ve Kayseri** gibi illerde ulaşım rahat sağlandığı için ticaret gelişmiş, bu da nüfusun yoğunlaşmasına neden olmuştur.

**TİCARET:** Sanayinin geliştiği yerlerde ticaret imkânı da fazladır. Ticari faaliyetler bankacılık, eğitim, sağlık gibi hizmet sektörü kollarını ön plana çıkarır. Ticaretin gelişmiş olduğu yerler insanlar tarafından daha çok tercih edilmektedir. Örneğin, Adana, Kocaeli ve Kayseri gibi şehirlerin nüfusu fazladır. Ticaretin gelişmediği Bayburt, Çankırı, Gümüşhane gibi şehirlerde nüfus azdır.

**MADENCİLİK:** Madenlerin ve enerji kaynaklarının işletilmesi için yoğun nüfusa ihtiyaç vardır. Bu nedenle yeraltı kaynaklarının işletildiği alanlarda nüfus fazladır. **Zonguldak (taşkömürü), Soma (linyit), Batman (petrol)** gibi alanlar bu tür yerlerdendir.

**HİZMET SEKTÖRÜ:** Hizmet sektörünün geliştiği yerlerde eğitim ve sağlık kurumları ile turistik tesisler daha fazla olduğundan iş imkânları da fazladır. Ülkemizde eğitim ve sağlık kurumlarının yoğun olarak bulunduğu İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Eskişehir ve Adana gibi illerimizin nüfusu her geçen yıl artmaktadır. Ülkemizde yaz turizminin yoğun olduğu Antalya, Muğla, Aydın, İzmir gibi şehirlerin nüfusu fazladır. Kış turizminin yaygın olduğu Uludağ, Palandöken, Kartalkaya, Erciyes gibi kayak merkezi alanlarının çevresinde, kış mevsiminde insan sayısı artmaktadır.

### Ülkemizdeki Yoğun Nüfuslu Yerler

- ✓ Doğu Karadeniz kıyıları
- ✓ Marmara Denizi kıyıları
- ✓ Ege Bölgesi'nin kıyıları ile iç kesimlerdeki ovalar
- ✓ Antalya körfezi
- ✓ Çukurova çevresi



## Ülkemizdeki Seyrek Nüfuslu Yerler

- ✓ Yıldız Dağları Bölümü (Kırklareli yöresi)
- ✓ Karadeniz Bölgesi'nin dağlık alanları
- ✓ Menteşe Yöresi (Muğla'nın kuzeydoğusu)
- ✓ Taşeli Platosu (Mersin-Antalya arası)
- ✓ Teke Yarımadası (Antalya'nın batısı)
- ✓ Tuz Gölü çevresi

## Bölgelerimize Göre Çok ve Az Nüfuslu İller

Bölge	Çok Nüfuslu İller	Az Nüfuslu İller
Marmara	İstanbul, Bursa	Yalova, Çanakkale, Kırklareli
Ege	İzmir, Manisa	Uşak, Kütahya
Akdeniz	Adana, Mersin, Antalya	Kilis, Burdur, Isparta
Karadeniz	Samsun, Trabzon, Ordu	Bartın, Sinop, Karabük, Artvin
İç Anadolu	Ankara, Konya	Karaman, Kırşehir, Kırıkkale
Doğu Anadolu	Van, Erzurum, Malatya	Tunceli, Iğdır, Ardahan
Güneydoğu Anadolu	Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa	Siirt, Batman

**Coğrafi Bölgelerimiz:** Türkiye 1941 yılında yapılan I. Türk Coğrafya Kongresinde **doğal, beşeri ve ekonomik** özellikler bakımından **7 coğrafi bölgeye** ayrılmıştır.

- Karadeniz Bölgesi
- Marmara Bölgesi
- Ege bölgesi
- Akdeniz bölgesi
- Doğu Anadolu Bölgesi
- İç Anadolu Bölgesi
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi

## BÖLGELERİMİZİN GENEL ÖZELLİKLERİ

### Karadeniz Bölgesinin Genel Özellikleri

- Dağlar denize paralel uzanır.
- **Her mevsim yağışlı ılıman bir iklimi vardır.**
- Bitki örtüsü ormandır.
- **Ülkemizin en fazla yağış alan bölgesidir.**
- Ormanların en fazla olduğu bölgedir.
- **En fazla heyelan olan bölgedir.** Bunun en temel nedeni yağışların fazla, bölgenin dağlık olmasıdır.
- **Kırsal nüfusun en fazla olduğu bölgemizdir.**
- Bölge **çay, fındık ve kenevir** üretiminde Türkiye'de 1. sıradadır.

- Ülkemizde **balıkçılığın en yaygın olduğu bölgedir.**
- Ülkemizde **taş kömürünün tamamı, bakırın yarısı** bu bölgeden sağlanır.

### Marmara Bölgesinin Genel Özellikleri

- Ortalama **yükseltisi en az olan bölgemizdir.**
- **Nüfus yoğunluğu en fazla olan bölgedir.**
- **Ayçiçeği, şeftali, kestane ve pirinç** üretiminde ilk sıradadır.
- **Sanayinin en çok geliştiği** ve sanayide çalışan nüfusun en çok olduğu bölgedir. Bu nedenle en çok göç alan bölgedir.
- **Ticaretin en çok geliştiği bölgedir.**
- Enerji üretiminin en az, buna karşın tüketiminin en fazla olduğu bölgedir.
- **Kümes hayvancılığı ve ipek böcekçiliğinde** ilk sırada yer alır.
- En fazla turist çeken ve **turizm gelirleri en fazla olan bölgemizdir.**

### Ege Bölgesinin Genel Özellikleri

- Ege Bölgesi'nde **dağlar denize dik uzanır.** Bu nedenle kıyılar çok **girintili ve çıkıntılıdır.**
- **Zeytin, üzüm, haşhaş, tütün, incir** üretiminde birinci sıradadır. (**ZÜHTİ**)
- Seracılıkta Akdeniz'den sonra ikinci sıradadır.
- **Çinicilik ve halıcılık** gelişmiştir.
- Bölge, yer altı kaynakları yönünden zengindir.
- Türkiye'de **linyitin en çok çıkarıldığı bölgedir.**
- **Marmara'dan sonra, sanayinin en çok geliştiği bölgedir.**

### Akdeniz Bölgesinin Genel Özellikleri

- ✓ **Toroslar** ülkemizin en uzun sıradağlarıdır.
- ✓ **Seracılığın** en çok yapıldığı bölgedir.
- ✓ **Kıl keçisinin** en çok beslendiği bölgedir.
- ✓ **Muz üretiminin** yapıldığı tek bölgedir.
- ✓ **Kış mevsiminin** en ılık geçtiği bölgedir.
- ✓ **Doğal bitki örtüsü makidir.**
- ✓ Bölgede **yaz turizmi** gelişmiştir.
- ✓ Bölge **yerfistiği, muz, gül, mısır, soya fasulyesi, turuncgiller ve sebze** üretiminde birinci sıradadır.

### Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Genel Özellikleri

- ✓ Yurdumuzun **yüzölçümü bakımından en küçük** bölgesidir.
- ✓ **Orman oranı en az olan bölgemizdir.**
- ✓ **Pamuk, antepfistiği, mercimek ve karpuz** üretiminde ilk sırada yer alır.
- ✓ Ülkemizde çıkarılan **petrolün tamamına yakını** bu bölgeden sağlanır.
- ✓ Türkiye'nin en büyük baraj gölü (**Atatürk baraj gölü**) bu bölgede yer alır. **GAP** sayesinde bölgenin

büyük bir kısmı sulama imkânına kavuşmuş, suya ihtiyacı olan ürünler (**pirinç, mısır, pamuk**) yetiştirilmeye başlanmıştır.

### Doğu Anadolu Bölgesinin Genel Özellikleri

- Doğu Anadolu Bölgesi, **en yüksek bölgemizdir. Türkiye'nin çatısı olarak bilinir.**
- Alan** (yüzölçümü) **bakımından en büyük bölgemizdir.**
- En yüksek dağımız** Ağrı Dağı ve **en büyük gölümüz** Van Gölü bu bölgede yer alır.
- Hayvancılığın en yaygın olduğu** bölgedir.
- Sanayinin en az geliştiği** bölgedir.
- Kayısı üretiminin en fazla yapıldığı** bölgedir. (**Malatya**)
- İklimi karasal, bitki örtüsü bozkırdır.**

### İç Anadolu Bölgesinin Genel Özellikleri

- En az yağış alan** bölgemizdir.
- Tarım alanlarının en geniş olduğu** bölgedir. Yaygın olarak **tahıl tarımı** yapılır.
- Buğday, arpa, şekerpancarı, patates, yeşil mercimek, nohut ve elmanın en fazla yetiştirildiği** bölgedir.
- Patates, buğday, arpa, nohut üretiminde** Türkiye'de birinci sıradadır.
- Koyun** yetiştiriciliğinin en fazla yapıldığı bölgedir.
- İklimi **karsal, bitki örtüsü bozkırdır.**

### YERLEŞME VE YERLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsanların, farklı özellikteki evlerde toplu ya da dağınık olarak yaşamalarına **yerleşme** denir.

İnsanlar, genellikle **su kaynaklarının bol, toprağın verimli, iklim koşullarının elverişli, ev yapımına uygun malzemelerin olduğu** yerlere yerleşmişlerdir.

Ülkemizde, farklı iklim özelliklerine bağlı olarak farklı konut(ev) tipleri görülür.

Konut(ev) Tipi	Görüldüğü Yerler
Toprak Evler	İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi
Taş Evler	Akdeniz Bölgesi
Ahşap Evler	Karadeniz Bölgesi

### YERLEŞME TÜRLERİ

#### Kırsal Yerleşmelerin Özellikleri:

- ✓ Nüfusu on binin altında olan **köy, kasaba** ve ilçe gibi yerleşmelerdir.
- ✓ Ekonomi **tarım ve hayvancılığa** dayanmaktadır.

- ✓ Evler genellikle çok katlı değildir.

#### Kentsel Yerleşmelerin Özellikleri:

- ✓ Nüfusu on binin üzerinde olan **ilçe ve iller**dir.
- ✓ Ekonomik faaliyetler çeşitlidir (**sanayi, ticaret, turizm**)
- ✓ Evler genellikle betonarme ve çok katlıdır.

### DOĞA VE İNSAN

İnsan elinin değmediği, kendi kendine yetebilen, farklı bitkiler ve hayvanlara ev sahipliği yapan ortamlara **doğal ortam** denir. Tüm canlılar yaşamak için havaya, suya ve gıdaya ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlarını da doğadan (toprak, hava, su, maden) karşılarlar. İnsanlar yaşamlarını sürdürmek için doğal ortamları değiştirerek ondan yararlanırlar. Bu ihtiyaçları bazen doğadan aldıkları şekliyle bazen de değiştirerek kullanırlar.

#### Örneğin;

- **Barınmak için evler, ulaşımı sağlamak için yollar ve köprüler** yaparlar.
- **Toprağı işleyerek ürün yetiştirirler.**
- **Rüzgârı, suyu, madenleri** kullanarak **enerji elde ederler.**
- **Akarsulardan ve göllerden yararlanarak balıkçılık** yaparlar.
- **Madenleri işleyerek sanayi** de kullanırlar.

Ancak bunları yaparken zaman zaman doğaya zarar verirler. Bu da **hava, çevre ve su kirliliğine, toprağın verimsizleşmesine, erozyona ve doğal dengenin bozulmasına** neden olur.

### DOĞAL AFETLER

**Doğal afet:** Doğada doğal nedenlerden dolayı meydana gelen, yıkımlara, can ve mal kaybına neden olan değişikliklere doğal afet denir.

**Deprem, sel, heyelan, çığ, erozyon ve orman yangınları** doğal afetler arasında sayılabilir.

✚ **Deprem:** Yer kabuğunda meydana gelen kırılmalar ya da yanardağ faaliyetleri ile oluşan büyük sarsıntılara deprem denir.

➤ Ülkemiz **deprem kuşağı ve fay hatları üzerinde** yer alır. Bu nedenle ülkemizde sık sık depremler meydana gelir.

- Depremleri inceleyen bilim dalına **sismoloji**, süresini ve şiddetini kaydeden alete de **sismograf** denir. Depremin şiddeti richter ölçeği ile ölçülür.

#### Depremlerin Zararlarını Azaltmak için:

- Binalar fay hatları ve yumuşak zeminler üzerine yapılmamalıdır.

- Bina yapımında depremlere dayanıklı malzeme kullanılmalıdır.
- Deprem bölgesinde çok katlı binalar yapılmamalıdır.
- ✚ **Heyelan (Toprak Kayması):** Yağışın fazla, arazinin eğimli olduğu yerlerde toprağın dik yamaçlardan aşağıya doğru akmasına heyelan denir.
- Ülkemizde heyelan, **aşırı yağış ve arazinin fazla eğimli olmasından dolayı** en fazla **Karadeniz Bölgesi**'nde görülür.
- ✚ **Sel:** Şiddetli yağmurlardan dolayı nehirlerin taşması sonucu ortaya çıkan su baskınlarına **sel** denir.
- Sellerde can ve mal kayıplarının artmasının en önemli nedeni **çarpık kentleşme ve yerleşim yerlerinin dere kenarlarında kurulmasıdır.**

### Selden korunmak ve zararlarını azaltmak için:

- Dere yatakları temiz tutulmalı, akarsular üzerinde barajlar ve bentler yapılmalıdır.
- Ağaçlandırma ve teraslama (taraçlandırma) yapılmalıdır.
- Şehirlerde atık suların tahliyesi için altyapı çalışmaları yapılmalıdır.
- ✚ **Çığ:** Yamaçlarda ve dağların yüksek kesimlerinde bulunan kar kütlelerinin aşağı doğru yuvarlanarak önüne çıkan her şeyi yıkıp geçmesidir.
- Çığ, en fazla **kar yağışının çok ve yükseltinin fazla olduğu** Doğu Anadolu Bölgesinde görülür.
- ✚ **Erozyon:** Bitki örtüsünden yoksun toprakların, yağmur ve rüzgarın etkisiyle aşınıp taşınmasına erozyon denir.
- Erozyon, en çok **bitki örtüsünün yetersiz olduğu** İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde görülür.

### Erozyonu önlemek için;

- ✓ Ağaçlandırma çalışmaları yapılmalı,
- ✓ Eğimli arazilere teraslama yapılmalı,
- ✓ Tarlalar eğimin tersi yönünde sürülmeli
- ✓ Mevcut bitki örtüsü korunmalıdır.
- ✚ **Orman Yangını:** Genellikle insanların hatalarından ve ihmallerinden kaynaklanan büyük yangınlardır.
- Orman yangınları **en çok yaz aylarının sıcak ve kurak** geçtiği Akdeniz ve Ege bölgelerinde, **en az** ise **her mevsim yağışlı geçen** Karadeniz bölgesinde görülür.

### Doğal afetlerden çok, insanların yanlış uygulamaları can ve mal kaybını arttırmaktadır.

- Dere yatağına ya da yakınına yapılan evler, açılan tarlalar **sel** afetinden zarar görebilir.
- Dik yamaçlara yapılan yerleşim yerleri **heyelan** tehlikesi altında kalabilir.
- Yoğun kar, dağ eteklerine yapılan yerleşim yerini **çığ** tehdidi altında bırakabilir.
- Binaların sağlam olmayan zemine yapılması ve dayanıksız malzeme kullanılması **depremin** zararlarını artırır.

### AFETLER VE ÇEVRE SORUNLARI

**Çevre sorunları** bazen doğal yollarla meydana gelir, bazen de beşeri nedenlerden kaynaklanır. Çünkü insanlar doğal çevreden yararlanırken ve doğal kaynakları kullanırken çevreye zarar verirler, doğal dengeyi bozarlar. Doğal dengenin bozulmasıyla da çevre sorunları ortaya çıkar. Bu sorunlar kısaca şöyle sıralanabilir.

**Hava kirliliği:** Ulaşım araçları, elektrik santralleri, sanayi faaliyetleri, binalarda ısınma amaçlı kullanılan yakıtlar hava kirliliğinin başlıca nedenidir.

**Su kirliliği:** Termik santraller, gübreler, kimyasal ilaçlar, sanayi atıkları, toprak erozyonu su kirliliğinin başlıca nedenleridir.

**Gürültü kirliliği:** Ulaşım araçları, iş makinaları, sanayi kuruluşları, yüksek sesle müzik yapılan eğlence yerlerinden yayılan ses, kalabalıkların uğultusu, yüksek sesle konuşan ve bağırان insanlar gürültü kirliliğine sebep olur.

**Toprak kirliliği:** Sulardan toprağa karışan maddeler, hava yoluyla gelen maddeler, tarım alanlarında kullanılan ilaç ve gübrelerden kaynaklanan kimyasal maddeler, çöpler ve atıklar toprak kirliliğine neden olur.

**Küresel Isınma:** Küresel ısınma, atmosfere salınan gazların neden olduğu düşünülen sera etkisinin sonucunda, Dünya üzerinde yıl boyunca kara, deniz ve havada ölçülen ortalama sıcaklıklarda görülen artışa verilen isimdir.

Küresel ısınma, su kaynaklarındaki buharlaşma hızını artırır. Dünya'mızın ortalama sıcaklığının artmasıyla birlikte buzullar erimeye başlar. Bu da buzullarda yaşayan canlıların yaşamını tehdit eder ve kıyıya yakın yerleşim birimlerinin sular altında kalmasına yol açabilir.



## DOĞAL AFETLERİN İNSAN YAŞAMINA ETKİSİ

Doğal afetler toplum hayatı üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmaktadır. Ülkemizde zaman zaman sel, çığ heyelan, deprem gibi önlenmesi mümkün olmayan doğal afetler yaşanmaktadır. Bu afetler ülkemizde büyük can ve mal kayıplarına sebep olmaktadır. Bütün bunların yanında doğal afetler sonucu yaşanan acı olaylar toplum hayatında derin izler bırakır. Bu izleri kimi zaman türkülerde kimi zaman hikâyelerde kimi zaman da şiirlerde görürüz.

- **Deprem**, en fazla can ve mal kaybına neden olan doğal afettir. İnsanlar depremde aile bireylerini veya arkadaşlarını kaybedebilir. Depremden yaralı olarak kurtulan kişiler sakat kalabilir. Bu nedenle deprem, depremi yaşayan insanların ruh ve beden sağlığı üzerinde uzun yıllar süren etkiler bırakabilir.
- **Sel**, ülkemizde sık görülen doğal afetlerden biridir. Sel, can ve mal kaybına sebep olmaktadır. Konutlar ve iş yerleri sel sonucu zarar görebilir. İnsanlar sel suları boşaltılana kadar konutlarında yaşayamaz, işe gidemez. Ekili olan tarım alanları ve seralar aşırı yağışla beraber sel suları altında kalır.
- **Çığ**ın kara yolları üzerine düşmesi sonucu yollar kapanır. İnsanlar işlerine, öğrenciler okullarına gidemez. İş ve okul hayatı bu durumdan olumsuz etkilenir. Çığ, can ve mal kaybına sebep olabilir.
- **Heyelan**ın yerleşim birimlerinde veya yol güzergâhında meydana gelmesi sonucunda insanlar toprak altında kalarak yaşamlarını kaybedebilir. Heyelan sonucunda konutlar toprak altında kalabilir, kısmen veya tamamen kullanılamaz hâle gelebilir. Heyelan sonucunda kara ve demir yolları kapanabilir ve ulaşım aksayabilir.

## BÖLGELERİMİZ VE İLLERİMİZ

<b>Marmara Bölgesi</b>	Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, <b>İstanbul</b> , Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ, Yalova
<b>Ege Bölgesi</b>	Afyon, Aydın, Denizli, <b>İzmir</b> , Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak
<b>Akdeniz Bölgesi</b>	<b>Adana</b> , Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, İçel, Kahramanmaraş, Osmaniye
<b>Karadeniz Bölgesi</b>	Artvin, Amasya, Bartın, Bayburt, Bolu, Çorum, Düzce, Giresun, Gümüşhane, Karabük, Kastamonu, Ordu, Rize, <b>Samsun</b> , Sinop, Tokat, Trabzon, Zonguldak
<b>Doğu Anadolu Bölgesi</b>	Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, <b>Erzurum</b> , Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Şırnak, Tunceli, Van
<b>İç Anadolu Bölgesi</b>	Aksaray, <b>Ankara</b> , Çankırı, Eskişehir, Karaman, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Yozgat
<b>Güneydoğu Anadolu Bölgesi</b>	Adıyaman, Batman, Diyarbakır, <b>Gaziantep</b> , Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa



[sosyalciniz.wordpress.com](https://sosyalciniz.wordpress.com)



[SosyalBilgilerOgretmenleri](#)

**NOT:** Değerli öğretmen arkadaşlar...

Notlarımız fotokopi ile çoğaltılmaya uygundur...

**Tek ricamız ticari amaçla kullanılmaması ve kaynak gösterilerek paylaşılması...**

Yararlı olması dileğiyle...

**Zeki DOĞAN**

# BİZDEN 5. SINIF SOSYAL BİLGİLER

KONU ANLATIMI • ETKİNLİK • SORU BANKASI

ÖĞRENCİNİN "CAN SİMİDİ"

SINAVA  
HAZIRLIK

OKULA  
YARDIMCI



Alıllı Tahtaya  
ZEKA KATTIK!



"AKIL KÜPÜ"  
TAHTA

- ETKİLEŞİMLİ SUNULAR
- DİJİTAL DERS NOTLARI
- DİJİTAL OYUNLAR

SADECE BU KİTABA ÖZELİ

ERKAN İSANMAZ  
ŞEYHMUS YÜCE  
YAVUZ YILDIZ  
MURAT SAAT  
ZEKİ DOĞAN

- ÖZEL ETKİNLİKLER
- KONU ANLATIMLARI  
VE SORULAR
- KAZANIM ÖLÇEN  
TEST SORULARI İLE

**MEB**  
KAZANIMLARI

**BİZ**  
SOSYAL BİLGİLER  
BİZ YAYINLARI

Tüm öğrencilerimize başarılar...